స్త్రీవిద్య-ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము

కురుగంటి సీతారామయ్య

నారాయణరావుగారికి విశాల యేకపుత్రిక. ఆయన కామె అపరవయస్సులో పుట్టడం చేత యెక్కడాలేని ప్రీతి. అల్లారుముద్దుగా చూచుకుంటున్నాడు. ఆయన తప్పక స్త్రీలకు విద్య యివ్వాలనేకోటిలోవాడు. అంచేత విశాలను బళ్లోకి పంపాడు. విశాలకూడా ప్రతీక్లాసు ఫస్టుగా ప్యాసౌతూవచ్చింది. ఆయన డిప్టీకలెక్టరుకాబట్టి యెప్పుడూ హైస్కూలున్న వూళ్లోనేవుండేవాడు. విశాల ౫వ ఫారంలోకి వచ్చింది. ౧౪ వ యేడు. శారదాచట్టాన్నుల్లంఘించటాని కాయనకు వీలులేదుకదూ? అంచేత పెండ్లాము బలవంతపెట్టినా ౧౪ వ యేడు నిండిందాకా ఆగాడు. తరువాతనే పెండ్లిప్రయత్నం మొదలెట్టాడు.

శ్రీనివాసరావుగారొక జాగీర్దారు. సాలుకు 30 వేల రూపాయలొస్తాయి. ఒక్కడే ఒక కొడుకు రామారావు. మంచి రూపసి. బుద్ధిమంతుడు. చదువులో కూడా యెక్కివచ్చాడు. పాపము ఇక బి. యే. పరీక్ష మూడుమాసాలుందనంగా శ్రీనివాసరావుగారు కాలంచేశాడు. అయినప్పటికీ తెలివిగలవాడవుటచేత రామారావు దుఃఖంలోవుండీకూడా పరీక్ష నెగ్గాడు. తల్లిమాటప్రకారము వుంటూ జాగీరులో ప్రజలందరి ప్రేమకూ పాత్రుడై యింటివద్దనే ఉన్నాడు. ఉద్యోగం చేసే వుద్దేశమే లేదు. ఓనాడు తల్లి

"అబ్బాయీ! పెండ్లిమాటేం చెప్పావు?" అంది.

"ఇదివరకే నా ఉద్దేశం చెప్పానుకాదూ?"

"గుంటూరులో డిప్టీకలెక్టరు నారాయణరావు గారట! మొన్న మీ మామయ్యదగ్గిరికి కబురంపారట! నిన్న మామయ్య వచ్చి నాతో చెప్పాడు."

"ఏమైనా చదువు ఉందా పిల్లకు?"

"పిఫ్తుఫారమో యేదో చదువుతూందట! ఆయినా ఆడపిల్ల కంతచదు వెందుకులే!"

"చదువుకోనిపశువుని చేసుకోమంటావా యేమిటి?"

"అబ్బాయీ, నాకు తెలియక అడుగుతానుకానీ, ఆడాళ్లకు యింగ్లీషుచదు వెందుకురా?"

చదువుతూందని చెప్పిందికాబట్టి తల్లితో యిక చర్చించతలుచుకోలేదు రామారావు. మామా అల్లుడూ వెళ్లి పిల్లను చూశారు. పిల్ల నచ్చింది పిల్లాడికి. పిల్లాడు నచ్చాడు పిల్లకి. ఓరినోరు పలకరించి మాట్లాడారు. పెండ్లి యేప్రిలు నెలలో అయింది గుంటూరిలోనే అతి వైభవంగా.

రామారావు అత్తవారింటికి తరుచుగా వస్తూ ఉండేవాడు. విశాలారామారావులు చిలకాగోరింకల్లాగ యింట్లో తిరుగుతూంటే నారాయణరావుగారికి చాలా సంతోషంగా వుంది. వాళ్లకికూడా ఓరిమీద ఓరికి ప్రేమ క్రమాభివృద్ధి పొందుతూవుంది. విశాల స్కూలు ఫైనలు ప్యాసైంది. వ్యక్తురాలూ అయింది. రామారావు సరేనని వప్పుకున్న మీదట విశాలను చెన్నపట్నం యింటర్మీడియేటుకు పంపారు. "క్వీను మేరీకాలేజీ"లో చేరింది. ఇంటర్మీడియేటు రెండేండ్లు అయింది. ఫస్టుక్లాసులో ప్యాసైంది. తండ్రికి, భర్తకు మిక్కిలి సంతోషమైంది. శెలవల్లో విశాలారామారావులు గుంటూరులోనే ఉన్నారు. నారాయణరావుగారికి సర్వీసు పూర్తి కావటంచేత పించను తీసుకున్నాడు.

"నాన్నా, వచ్చేసోమవారం కాలేజీ తెరుస్తారు. వెళ్లకపోతే సీటు దొరకదేమో?" అన్నది విశాల.

"అయితే నీభర్త నడిగావా?"

"వాళ్లమ్మకు యెంతమాత్రం ఇష్టంలేదట! కాని తన కభ్యంతరంలేదని చెప్పారు."

"నాదేమంది? నీ అత్తవారి సంగతి మాత్రం చూచుకో".

"చెప్పానుగా అక్కడున్న సంగతి!"

విశాల బి. యే. లో చేరింది. నారాయణరావుగారుకూడా గుంటూరులో ఇల్లు అద్దెకిచ్చి చెన్నపట్నంలోనే చేరాడు. రామారావుమాత్రం యింటిదగ్గిరే ఉండిపోయాడు. విశాలా-రామారావులకుమాత్రం ఉత్తరాలు నడుస్తూనేవుండాలి.

"ఏమిరా, అబ్బాయీ ఎంతకాలంరా నీపెళ్లాం చదువు?"

"చదువుకుంటే తప్పేముందే అమ్మా?"

"అంతులేదుట్రా చదువుకి? ఏం, ఉద్యోగాలు చెయ్యాలా, వూళ్లేలాలా?"

"నీ కొడుకు, కోడలు కూడా బి. యే. లైతే నీకు సంతోషంకాదే అమ్మా?"

"చట్టుబండలు!! నే బతికుండగా అది వచ్చి యీ యింట్లో తిరగటం, నీకడుపు నోకాయ కాయటం జరిగేట్టు కనపళ్లేదు."

రామారావు మరి మాటాడలేకపోయాడు. పాపం రామారావుతల్లి యీ సంభాషణ జరిగిన నెలదినాలకల్లా చనిపోయింది. మామగారికి సంగతి తెలియపరిచాడు. అత్తమామలు వచ్చారు. విశాలకు యిక పరీక్షలు 3 నెలలుండటంచేత రావటానికి వీలులేకపోయిందన్నారు. రామారావుకు మనస్సు కొంచెము చివుక్కుమన్నది. కర్మాంతరాలైపోయాయి. నారాయణరావుగారూ, భార్యా మళ్లీ పట్నంచేరారు. తర్వాత నాలుగయిదుదినాలకు విశాలకీ కింది వుత్తరం వచ్చింది:

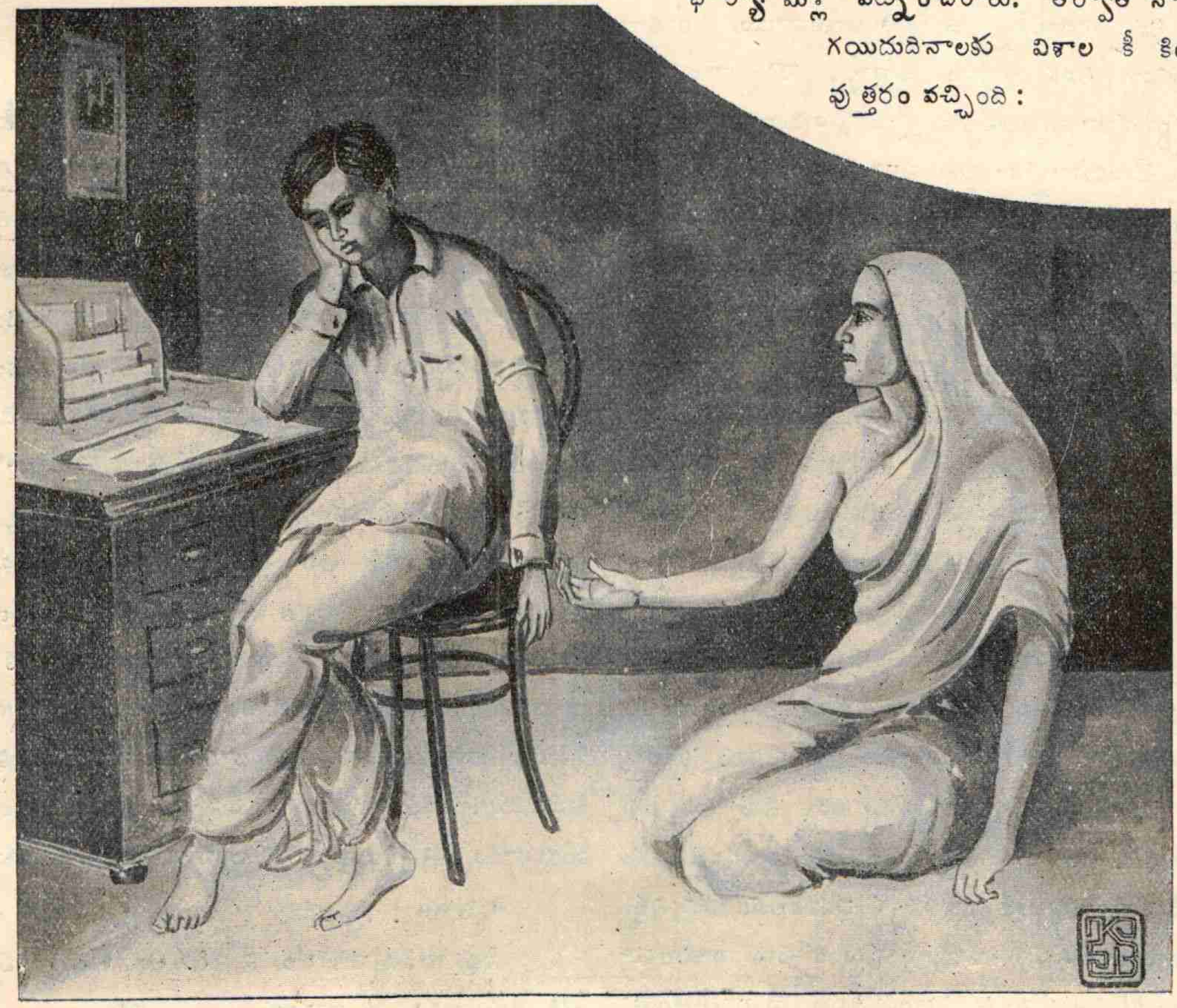

"చట్టుబండలు!! నే బతికుండగా అది వచ్చి యీ యింట్లో తిరగటం........"

"శ్రీనివాసపురము,

౧౫-౧-౩౭

ప్రియా!

నీ ఉత్తరము అందింది. కర్మాంతరాలకు నీవు రాలేదని యెంతమాత్రం నా మనస్సులో లేదు. కాని మా అమ్మపోయినతర్వాత నామనస్సు వెనకటట్లే లేదు. ఇల్లు శూన్యమైంది. నీవొచ్చి యీ యింట్లో రాణివై తిరుగుతూండాలని తోస్తున్నది. మార్చితో బి. యే. పరిక్ష అయిపోతుంది కాబట్టి యీ విష యాన్ని కొంచెం మనస్సులో పెట్టుకో. మీ నాన్న గారితో సంప్రతించి ప్రత్యుత్తరం రాయి వెంటనే.

ప్రియుడు

రామారావు."

ఈ వుత్తరం చదివేటప్పటికి విశాలహృదయంలో భిన్నభిన్న భావాలన్నీ ఉత్పత్తి అయినాయి. రామా రావుమీద తనకు ప్రేమ ఉన్నా, తా నాయనకు భార్యనుకదా అని అప్పుడు జ్ఞాపకమొచ్చింది. పెండ్లెం దుకు చేసుకున్నానా అని పశ్చాత్తాపం కల్గింది. తన చదువు కంతరాయం కలుగుతున్నదే అని ఓవైపున, యెంతచదువుకున్నా ఓ మొగాడికి దాసీతనం చెయ్య టమేకదా ఆడదాని కర్మం అని మరోవైపున బాధించటం మొదలుపెట్టాయి. అనుశ్రుతంగావచ్చే ఆచారాలమీద అసహ్యం కలిగింది. వాటిని తిరస్కరించ టానికి ధైర్యంలేదు. కాని ఆడదాని అస్వతంత్రత, అందువలన వచ్చినదైన్యము మనస్సును కలతపొందించా యి. ఇంతటితో చదువు కట్టిపెడదామా అంటే మనసొప్ప టంలేదు. వీటి అన్నింటిమీద రామారావుస్థితి, చిత్త వృత్తి జ్ఞప్తికొచ్చాయి. హృదయం చలించింది. తన కత్యంత ప్రియుడైన రామారావు కష్టపడుతున్నాడే అని చింతించింది. కాని తనకుమాలినధర్మముండదు కాబట్టి తన చదువు, తన స్వాతంత్ర్యము అన్న ఊహ అన్నిటిని కమ్మింది. తుదకు యేమైనాసరే తనకు స్వార్జనం చేసు కునే శక్తి వచ్చిందాకా తప్పక చదవవలసిందేనని నిశ్చ యించింది. ఈపని రామారావుకు కోపము రాకుండా చెయ్యాలి. ఎట్లాగా అనే ఆందోళనతోనే రాత్రిఅంతా గడిచింది. ఒకటి, రెండు, మూడు, నాలుగు, కొట్టింది గడియారము. నిద్రపట్టలేదు. తుదకు బల్లమీదున్న కలము తీసుకుని యీ విధంగా రాసింది:

"లాయడ్ రోడ్డు, మద్రాసు.

౧౬-౧-౩౭

నమస్కారములు!

మీ ఉత్తరము నా మనస్సును కలిచేసింది. నాకు మార్చి ౨౮ తేదీతో పరిక్షలు అయిపోతాయి. అప్పటికి మీరు తప్పక యిక్కడికి దయచేయండి. ఇంకా తొందరగా వస్తే యింకా సంతోషమే. నాహృదయం తమతోనే నిండియున్నది. మీ రిక్కడికొచ్చినప్పు డన్ని సంగతులు మనం మాట్లాడి నాన్నతోకూడా సంప్రతించ వచ్చు. వెంటనే మీ శరీరారోగ్యము, చిత్తవృత్తి రాయం డి. మీ ఉత్తరం చూచిందాకా నా కేమీతోచదు.

ప్రియురాలు

విశాల."

విశాల నెప్పుడు తన యింట్లో సంచరిస్తూవుంటే చూదామా అని ఉవ్విళ్లూరుతున్న రామారావుకు ఉత్త రం వచ్చిం దనేటప్పటికి మనస్సు తత్తరించింది. ఉత్త రం విప్పటానికి చెయ్యి వణికింది. ఉత్తరంలో తాను రాసినదానికి సరియైన జవాబు రాయలేదే అని కొంచెం కోపం వచ్చింది. కాని పాపం విశాల తనయెడల అన్యథా వర్తించదన్న నమ్మకం కోపాన్ని పోగొట్టింది. ఓమూల "యెందుకు చదువుకున్న పిల్లను పెళ్లాడానా" అని కూడా తొంగి చూస్తూవున్నది. తన తల్లి కోర్కె తీర్చలేకపోయినానే అని చింత పొందాడు. తుదకు మించిందిలేదు. చెన్నపట్నం వెళ్లి సంగతులన్ని నిర్ధారణ చేసుకుందామని మనస్సుకుదుర్చుకున్నాడు. ఇంకా దాదాపు రెండునెలలు ఆగాలె. రెండునెలలు రెండేండ్లుగా కనబడుతున్నాయి. ఇప్పుడే పోదామా అంటే, యెందుకు అనవసరం. పరిక్షచదువులో మునిగివుంటుంది విశాల. మరునాడు ఈ క్రిందివిధంగా రాసి పోస్టులోవేశాడు:

"ప్రియా!

నీవు రాసినప్రకారం నీ పరిక్షలు అయ్యేటప్ప టికి నేను అక్కడికి రాగలను.

ఇట్లు

రామారావు."

ఈ సంగ్రహలేఖ విశాలకు దుఃఖముకల్గించింది. స్వయంకృతాపరాధము ! ఏమనుకునీ యేం లాభము లేదు. మనస్సు నిశ్చలం చేసుకుని పరీక్షకు గట్టిగా చదవటం మొదలుపెట్టింది. తప్పక ఫస్టుక్లాసులో ప్యాసవుతుందని, తమ కాలేజీకి గౌరవం కలుగుతుందని ప్రొఫెసర్లంతా అనుకున్నారు. ఇట్లా వుండగా ఇక పరీక్షు ౧౫ దినాలుందనగా విశాలతండ్రి ఒకబస్సు ప్రమాదంలో అకస్మాత్తుగా చనిపోయినాడు. విశాలా, తల్లీకూడా దుఃఖసముద్రంలో మునిగారు. వెంటనే రామారావుకు టెలిగ్రాం యిచ్చారు. మరునాడు రైలులో రామారావు వచ్చాడు. కరోనరు (Coroner) విచారణై బస్సు ప్రమాదంవల్ల చనిపోయినట్లు తీర్పుచెప్పి శవాన్నియిచ్చేశారు. దహనాదిసంస్కారా లయినాయి. పాపము విశాలకు తనదుఃఖమేగాక తల్లియేడ్పుకూడాను. చదువేం సాగుతుంది ? కర్మాంతరాలు అయిన మూడు దినాలకే పరీక్షు. రామారావు యింట్లో ఉన్నాడనే ధైర్యంతో విశాలపేపర్లు రాయకల్గింది. మొగడుపోయినా కూతురు, అల్లుడు యింట్లోవున్నారుకదా అని ముసలమ్మకూడా మనస్సు కుదుర్చుకున్నది.

పరీక్షలు అయిపోయాయి. అందరూకూడా దుఃఖాన్ని కొంచెం కొంచెముగా మరుస్తున్నారు. ముసలమ్మకూడా చేసేదేం లేదని, పిల్లలు సుఖంగా ఉంటే చాలని ఊరటపడ్డది. ఇట్లావుండగా ఓ రోజున విశాల యినప్పెట్టెలో కాగితాలు వెతుకుతూంటే అందులో ఓస్టాంపుకాగితం కనబడ్డది. రిజిష్టరికూడా చేసినట్టే వుంది. కొంచెం చదివేటప్పటికి విశాలకు కండ్లకు నీళ్లొచ్చాయి. తల్లి ఆసంగతి చూసి

"అమ్మాయీ, యెందుకే కండ్లనీరుకారుస్తున్నావు" అని అడిగింది. విశాలకు నోట మాటరాలేదు. ఇంతలో రామారావు వచ్చాడు. విశాల కాగితము రామారావుచేతి కిచ్చింది. రామారావు చదివి "ఇది మామగారి విల్లండి అత్తగారూ." అన్నాడు.

"తమరు విల్లురాసినట్టు వారు నా కెప్పుడూ చెప్పలేదు; రాశారు కాబోలు" అన్నది ముసలమ్మ కళ్లొత్తుకుంటూ. ఈమె మొదటినుంచీకూడా వ్యవహారంలో జోక్యం కలగజేసుకునేదికాదు. విల్లులో నారాయణరావుగారు తన యావదాస్తిని ఉదాహరించారు. ఇల్లుతప్ప స్థిరాస్తి లేదు. మిగిలినదంతా బ్యాంకులో రొఖంగానే ఉంది. నారాయణరావుగారు లంచాలు యేమాత్రం పుచ్చుకునేవాడు కాడు. ఆయనఆస్తిఅంతా కష్టార్జితం. జీతంలోనుంచి ఆదాచేయబడిన బాపతు. మొత్తం ౬౦ వేలకు ఉంది. అందులో భార్యకు ౫,౦౦౦ ఆమెయిష్టప్రకారం చేసుకునేటట్టు రాశాడు. కూతురికి ౧౦,౦౦౦ ఆమెయిష్టప్రకారం రాశాడు. గుంటూరులో వున్న యిల్లుమాత్రము అల్లుడికి యిచ్చాడు. మిగిలిన ఆస్తిఅంతా విశాలారామారావులకు పుట్టెడి సంతానానికి చెందేటట్టు రాశివుంది. అట్లా సంతానం కలగకపోతే సంతానంపుట్టేవయస్సుమీరినతర్వాత విశాలా రామారావులు తమయిష్టమువచ్చినట్టుగా చెరిసగము ఉపయోగించుకోవచ్చు. ముసలమ్మ అంతా విని నిట్టూర్పువిడిచి "కుటుంబం నిలవడానికి యేమీచేయలేదే!" అంటూ రెండు అశ్రుబిందువులు కార్చింది. మళ్లీ కాగితాన్ని మడిచి పెట్టెలో పెట్టారు. ఆస్తికంతకూ తన్ను అధికారిగా చేయలేదే అని విశాల కేమైనా అంతస్సులో ఉన్నదేమోకాని పైకిమాత్రం కనపర్చలేదు.

నెలగడిచింది. విశాల పరీక్షప్యాసయినట్టు తెలిసింది. అందరూ సంతోషించారు. సుందరమ్మకూడా చదువుకున్న కూతుర్ని, అల్లుణ్ణి చూచుకుంటూ సంతోషిస్తూనేఉంది. ఆమెమనస్సు పరీక్షచేస్తే, వాళ్లుఇద్దరూకూడా ఉద్యోగంచేసి సంపాదించ నవసరంలేదు కాబట్టి, యికసుఖంగా యింట్లో కాపురంచేస్తూ సంతానాన్ని కనిముద్దుముచ్చట్లు జరుపుకుంటూ తాను జీవించినంతకాలం గడపాలని ఉంది. ఓనాడు ఈ అభిప్రాయాన్ని సూచిస్తూ కూతురితో "అమ్మాయీ, ఇద్దరూ చదువుకున్నారు. వయస్సువచ్చింది. ఈవూళ్లో ఉండనవసరంలేదు. కాబట్టి గుంటూరువెళ్లి మనం యిల్లు బాగుచేసుకుని ఉండిపోదాం. నీవు అన్నీ తెలిసినదానివి కాబట్టి నే నెక్కువగా చెప్పనక్కరలేదు." అన్నది.

విశాల బదులేమీ చెప్పలేదు. విశాలారామారావు॥ అన్యోన్యంగా ఉన్నారేకాని యింతవరకు దాం

పత్యధర్మాలు లేవు వారిమధ్య. ఈసంగతి తల్లికితప్ప యెవ్వరికీ తెలియదు. రామారావు మనస్సు నిగ్రహించుకుని కాలంగడుపుతున్నాడు. సుందరమ్మకు కూతురి ప్రవర్తన బోధపడటంలేదు. విశాలమనస్సులో యేముందో యెవ్వరికీ తెలియదు. ఇద్దరూ కలిసి బీచికి పోతూనే ఉండేవాళ్లు. రామారావుకు అనేకమార్లు బీచీ యిసుకలో వెన్నెలరాత్రి ఆమెను కౌగిలింతామా అని బుద్ధిపుట్టిందికాని, ధైర్యం చేశాడుకాడు. రెండునెలలు అయినతర్వాత ఓనాడు బీచిమీద యిద్దరూ నీళ్లకు దగ్గిరగా కూచున్నారు. చుట్టుపక్కవాళ్లల్లో కొందరి కళ్లు వీళ్లమీదే ఉన్నాయి. కొంచెము సంధ్యచీకటి పడ్డది. ఇద్దరికి ౫,౬ అంగుళాల యెడంతప్ప లేదు. విశాల వేలుతో తడియిసుక కెళ్లగిస్తూ,

"నేనోమాట అడుగుతాగానీ, దాచకుండా సమాధానం చెబుతారా" అన్నది.

"విశాలా, నీయెడలా దాపరికము?"

"నాపైన మీకు కోపము లేదుకదా?"

విశాల ప్రశ్న అడిగినరీతి బహుహృదయంగమంగా కనిపించింది రామారావుకు. ఆలస్యంచేస్తే ఆలోచిస్తున్నాడనుకుంటుందని, "కోపానికి కారణ మేముంది విశాలా?" అన్నాడు. చిన్నబుచ్చుకున్న విశాలముఖం వికసించింది చిరునవ్వుతో. "మీరు ఉత్తరంలో రాసిన విషయాన్ని గూర్చి ఆలోచించటానికి యింతవరకు సావకాశం లేకపోయింది. సంగతులన్నీ అవ్యవధానంగా జరిగిపోయినాయి. ఇప్పుడిప్పుడే మనస్సు కొంచెం శాంతిస్తున్నది. ఆసంగతులు మనం మనస్సువిప్పి మాట్లాడటానికి యిప్పుడు మీ కిష్టమేనా?"

రామారావు మనస్సు వక్క గంతేసినట్టయింది. "నాసంగతి నాకిష్టమా అని అడగాలా విశాలా?" అన్నాడు.

"మీకు నాయెడల సంపూర్ణానురాగం ఉందని దృష్టాంత మక్కరలేదు. ఆసంగతి నాకు నిశ్చయమే! నామనస్సులో తమరు తప్ప యితరపురుషబింబం లేదని సముద్రుడు ప్రమాణంగా మనవి చేస్తున్నా. మీకు నమ్మకమేనా?"

"రామారావు నిర్ఘాంతపడిపోయినాడు. నోటమాటరాలేదు."

"ఆమాట నన్నడగాలా విశాలా?"

"నేను మిక్కిలి ధన్యను."

"నేనుకూడా అట్లాగేఅనుకుంటున్నా."

ఇద్దరిచేతులు అప్రయత్నంగా కలిశాయి. ఇదే పెండ్లి అయినతరువాత రెండో కరగ్రహణం. ఇద్దరూ స్పర్శసుఖం అనుభవించినట్టు దృష్టాంతంగా యిద్దరికి రోమాంచం అయింది. ఇద్దరికి కొంతసేపటి దాకా నోట మాటరాలేదు. విశాల దోవలోకి వస్తున్నదని, తనఆశ ఫలించేదినం వచ్చిందని

రామారావు లోలోపల సంతోషిస్తున్నాడు. కొంత సేపటికి విశాల,

"మీ ఉత్తరములో రాసినట్టు యింకాకొన్నాళ్ల దాకా చెయ్యక చదువుకుంటే మీ చిత్తం మారి నాపైన ఉన్న ప్రేమ కేమైనా భంగం కలగదుకదా?" అన్నది.

రామారావు నిర్ఘాంతపడిపోయినాడు. నోట మాట రాలేదు. ఆశాహర్మ్యం ఒక్కమారు గుభాలున కూలింది. అనేక ఆలోచనలు ఒకటితరువాత ఒకటిగా గిరగిరతిరుగుతున్నాయి. కుడకు "నీయిష్టం అట్లా ఉంటే నేను చేసే దేముంది?" అన్నాడు.

కొంచెము చీకటి వ్యాపించింది. బీచికి వచ్చిన వాళ్లంతా లేవడం మొదలుపెట్టారు. విశాలారామారావులుకూడా లేచి సాగారు. ఏమీ మాట్లాడకుండానే యిల్లు చేరారు. ఇద్దరిమనస్సులూ ఆందోళనతో నిండిపోయినాయి. భోజనంముందరకూడా మాట్లాడలేదు. రామారావు చేయికడుక్కొని "విశాలా, బడలికగా ఉంది. నేనుపోయి విశ్రమిస్తాను" అన్నాడు. విశాలయేం మాట్లాడలేదు. ఇదంతా చూస్తూవున్న సుందరమ్మకు కొంచెము అనుమానమేశింది.

రామారావుకు నిద్ర రాలేదుకదా పైపెచ్చు మనస్సు ఆలోచనలతో నిండిపోయింది. "చదువుకున్నది చాలదూ? అంతున్నదీ? వివాహానికి పరమావధి యేమిటో యింతచదువుకున్నా తెలియలేదే? కామాంకురం కాలేదా? విపరీతంగా ఉందే? లోకాన్ని చూచైనా గ్రహించలేకపోయిందే? వాళ్ల నాన్నగారి పవిత్రాభిప్రాయంకూడా యీమెకు నచ్చలేదే? నామాటే తోసిరాజన్నప్పుడు యిక వాళ్లమ్మమాటంటే వింటుందీ? మా అమ్మ చెప్పినట్టే అయిందే? పోనీ నాయెడల ప్రేమలేదా అంటే అట్లా అనటానికికూడా వీలులేదే! సాయంకాలమేగా ప్రమాణంచేసింది! విశాల యెప్పటికీ ముఖప్రీతిమాట ఆడదు. పోనీ, నేను మరోవిధంగా ప్రవర్తిద్దామాఅంటే నామనస్సంతా విశాలతోనే నిండి ఉందే? మరియొక స్త్రీని స్పృశింపజాలను! "నాతిచరామి" అని బాసకూడా చేస్తినే! దానికి విపరీతంగా ప్రవర్తించి యిహపరాలకు దూరుణ్ణికానా? ఛీ నాతుచ్ఛసుఖము!! ఇద్దరూ చెరోవేపుకు లాగితే సంసారం వీధులోనే! కాబట్టి నా అభిప్రాయప్రకారం ఆమె చేయకపోతే ఆమెయిష్టప్రకారం చెయ్యటం నావిధి." అనుకుంటూ యిద్దరి అభిప్రాయాల మంచిచెడ్డలను పరిక్షచెయ్యటం ప్రారంభించాడు. "స్వసౌఖ్యం నా ఉద్దేశం. విద్యార్జనం ఆమె ఉద్దేశం. రెండిటిలో విద్యార్జనం పవిత్రతరం. కాబట్టి పవిత్రతరమైన విద్యార్జనంకోసం తుచ్ఛమైన నా స్వసౌఖ్యం వదలడం కర్తవ్యం." అనుకుంటూ మంచంమీద వెల్లికలా పడుకుని ఆలోచిస్తూవుండగా తలుపు తట్టినట్లైంది. రామారావు లేచి తలుపుదగ్గిరికి వెళ్లి "విశాలా" అన్నాడు. "తలుపుతియ్యండి" అని వినపడ్డది. తలుపుతెరిచి విశాల లోపలికి వచ్చింది. రామారావు మంచంమీద కూర్చున్నతరువాత పక్కనున్న కుర్చీమీద తాను కూర్చున్నది. ఆమెముఖం చూస్తే ఆమెకుకూడా నిద్రరాలేదనీ, మనస్సు ఆందోళనతో నిండివుందనీ చెప్పకచెపుతూవున్నది.

"ఏం నిద్రరాలేదా విశాలా?"

"నాకుకూడా మనస్సు లేదనుకున్నారా?"

"మీ అమ్మ నిద్రపోయిందా?"

"ఆసంగతి చూచే యిట్లా వచ్చా. సాయంకాలము మీ మనస్సుకు కష్టంకలిగించానని తోచి క్షమాపణ చెప్పకుందామని మనస్సు తత్తరపడుతున్నది. నన్ను మీరు క్షమించానంటేనేగాని నామనస్సు కుదటపడదు." అంటూ రామారావు రెండుకాళ్లను రెండు చేతులతో పట్టుకున్నది. రామారావు కరిగి నీరైపోయాడు. మరొకడైతే "అతివినయం" అనుకునేవాడే కాని రామారావు ఆమెహృదయం బాగా తెలిసినవాడు కాబట్టి ఆమెప్రవర్తనలో ఆయనకు ఆర్జవమే కనబడ్డది.

"నీ వేం తప్పుచేశావని క్షమించడం విశాలా! పిచ్చిదానా! లే" అంటూ విశాల లేవటానికి చేయూత

యిచ్చాడు. విశాల లేచి కూచుంది. ఇంకో మాట్లాడ టానికి తగిన మనఃస్థైర్యం చిక్కలేదు.

"నాకూకూడా యిందాకటినుంచీ ఆందోళన గానే ఉంది. ఆలోచించగా తుదకు నా తుచ్ఛసుఖం కంటె నీ ఉద్దేశం పవిత్రమైందని నిశ్చయించా." అన్నాడు రామారావు.

"నాకుకూడా సరీగా నాఉద్దేశం అట్లాగే తోచింది"

"జ్ఞానసంపాదనం పవిత్రకార్యంగాని అందులో స్వార్థ మేమఃంది విశాలా?"

ఎప్పుడైతే తనతో ఆయన యేకీభావం అవుతు న్నట్టు కనపడుతున్నదో ఆమెకు కొంచెం ధైర్యం వచ్చింది. ఇదే సమయం తన అభీష్టం నెరవేర్చుకో టాని కని తోచింది. కాని ఆయన అభీష్టం బొత్తుగా తోసేసి తన అభీష్టం నెరవేర్చుకోటం సమంజసం కాదనుకున్నది. రెంటిని నెరవేర్చడం సాధ్యమైనంత వరకు మంచిదని ఆలోచించి,

"నేను మెడికల్ కాలేజీలో చేరుదామని ఉంది. మీ సహజౌదార్యాన్ని కనిపెట్టజాలనంత మూర్ఖురాలను కాను. మీరు వద్దనరనీ, నా అభీష్టం నెరవేరుస్తారనీ నాకు తెలుసు. కాని మీ అభీష్టం బొత్తుగా నెరవేర్చక పోవడం తప్పని నా అంతరాత్మ చెప్పతున్నది. కాబట్టి ...."

"నా విషయమై నీ వెంతమాత్రం ఆదుర్దా పడవద్దు. పురుషుడు పశువు. నీ వేమిచేసినా నాకు సం తోషమేనని నాతోడుగా చెపుతున్నా."

విశాలకు తనభర్తయొక్క ఆత్మపరీక్ష ఆశ్చర్యం కలిగించింది. అట్టివాణ్ణి భర్తగా బడసినందులకు తన్నభి నందించుకుంది. అట్టినిష్కలంక ప్రేమను తాను పరీక్షి స్తున్నందుకు తన్నుతాను నిందించుకున్నది. తన విద్యా భ్యాసంకూడా వదిలేదామా అన్నదాకాకూడా అభి ప్రాయంపోయింది. కాని తనకు ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము వస్తేనేగాని పురుషుడితో తనకు సామ్యం రాజాలదనే నమ్మకంచేత వదలేయ బుద్ధిపుట్టలేదు.

"నామనవికూడా కొంచెము చిత్తగించండి."

"నీవు అంతగా చెపుతానంటే వినకపోవటం తప్పు. ఏదీ కానీ! చెప్పు." అన్నాడు తుదకు.

"ఇక వారందినాలలో మెడికల్ కాలేజి తెరు స్తారు. కాబట్టి యీవారం మీ యిష్టప్రకారం......" విశాల తలవంచుకున్నది. ఈ మాటలు వినేటప్పుడు రామారావుమనస్సులో ఒకటివెంట వకటిగా రెండు ఊహలు తట్టాయి. ఆమె యిష్టముచొప్పునైతే ఆమెతో సంసారసుఖ మనుభవించటానికి తా నింకా యెన్ని సంవత్సరములు కనిపెట్టుకుండాలో మొదటిది. ౫ యేండ్లు!! తన సౌఖ్యంకొరకు ఆమె యెంత జేలైనది రెండవది. తనయెడల ఆమెకున్న ప్రేమయెంతో ఆమె ఆత్మార్పణంవల్ల తెలిసింది. తన యాశ మిక్కిలి తుచ్ఛమైందని మరీధృఢమైంది అతని మనస్సులో. ఆయనయొక్క స్వార్థ త్యాగోద్దేశం గట్టిపడింది.

"విశాలా! అంతకర్తృత్తి అనవసరం. నన్నంత తుచ్ఛుణ్ణిగా తలచద్దు." అంటూ వక్కమారు విశాల కుడిచేయి తీసుకుని దానిని తనపెదవులకు తాకించు కున్నాడు. విశాలకు పట్టరాని ఆనందం కలిగింది. కాని తన బేలతనానికి సిగ్గుపడ్డది. రామారావుకార్యదీక్షకు ఆశ్చర్యంపొందింది. పురుషహృదయంకంటె స్త్రీహృద యం మృదువైందని ఆమె కప్పుడు గోచరమైంది. కాని రామారావు చూపిన ఔదార్యానికి తాను చేయదలచు కున్న త్యాగము బహుస్వల్పమైందని కూడా తట్టింది. కొంతసేపు నిరుత్తరయై తలవంచుకుని కూచునే ఉంది. కొంతసేపటికి, "స్త్రీకి ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం ఉంటేనే గాని భార్యాభర్తలు సమాన ప్రతిపత్తిగా ఉండజాలరని నేను మొదటనుంచీ అనుకునేదాన్ని."

"ఎంతపిచ్చిదానివి విశాలా! ఇప్పుడైనా నీ అభిప్రాయం మారలేదా ? నా యావదాస్తీ నీ యిష్ట ప్రకారం చేయనిచ్చి దరిద్రుణ్ణి కావటానికి సిద్ధంగా వున్నానే! తండ్రి ౧౦,౦౦౦ యిచ్చిన తరుణికి ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాని కేమిలోటు? "

"ఒక్కమారు విశాలకుడిచేయి తీసుకుని దానిని తన పెదవులకు తాకించుకున్నాడు."

"మీ ఆస్తి నాది యెన్నటికన్నా అవుతుందా? మా నాన్న యిచ్చింది నాచదువుకూ, తర్వాత ఆసుపత్రి పెట్టుకోటానికీ సరిపోతుంది."

"ప్రేమపూరితులగు భార్యాభర్తలలో నీ నా భేద ముంటుందా విశాలా?" విశాల మాటాడలేదు. తుదకు కొంతసేపటికి,

"ఆర్థికస్వాతంత్ర్యములేని స్త్రీ పురుషుడికి బానిసై తన వ్యక్తిత్వాన్ని కోల్పోయి భర్తచేత అర్ధాంగిగాగాక ఆటవస్తువుగా తలచబడుతుందనికూడా నే ననుకునేదాన్ని."

"పురుషు లంతనీచులా విశాలా?"

"తమరు నన్ను క్షమించాలె. పురుషులందరూ తమవంటివారే అయితే ప్రపంచం స్వర్గమే అనచ్చు!"

"స్త్రీ లంతా నీవంటివాళ్లైతేకూడాను!"

ఈ మాట లన్నప్పుడు రామారావు నేత్రాల్లో ఆ మనఅంతరాత్మ ప్రతిబింబిస్తూవున్నది.

" మీ నిష్కలంకచిత్తవృత్తిని తలుచుకున్నప్పుడు మీ వంటి ఉత్తమునకు నేను తగనిదానని నాకు తోస్తూవుంటుంది. " అంటూండగా విశాలరెండు నేత్రాల్లోనించి రెండు అశ్రుబిందువులు రాలాయి. తన మనస్సుకు కష్టం కలిగించానే అని విశాల యెంతబాధ పడుతున్నదో రామారావుకు గోచరమైంది.

"విశాలా, నీవు యెంతమాత్రం దుఃఖించవద్దు. నాస్వార్థపరత్వం జ్ఞాపకంవచ్చినప్పుడు నాకు చాలా సిగ్గుగా ఉంటుంది. సంసారసౌఖ్యం తుచ్ఛం. నీ వంటి దాని ప్రేమే చాలు."

ఇద్దరికి పట్టరాని ఆనందం కలిగింది. నిరుత్తరులై అట్లే ఉండిపోయారు. తరువాత కొంతసేపటికి రామారావు,

"విశాలా, యిక వారందినాల్లో నేను యింటికి వెళ్లిపోదామని ఉంది." అన్నాడు.

విశాలకు యెట్లాగైనా రామారావును తనవద్దనే ఉంచుకోవాలని ఉందికాని దోవతోచటంలేదు. రామారావుకుమాత్రం తా నిక్కడవుంటే మనస్సు చలించి ఆమెచదువు పాడుచేస్తుందేమో అని ఉంది ఓవైపున. మరోవైపున ఆమెను చూస్తూ మాట్లాడుతూనైనా యిక్కడ వుందామనికూడా ఉంది. ఇంతలో విశాల,

" మీరు వెళ్లటానికి మనసొప్పటంలేదు . మీరుంటేనేగాని నాచదువు సాగదు. చిత్తము శాంతంగా వుండదు. ఇంతేకాక యిద్దరం యిప్పుడు విడిగా చెరోచోట వుంటే లోకులు పలుగాకులు, అపవాదలు పుట్టిస్తారుకూడాను. కాబట్టి మీ రిక్కడేవుండడం ఉచితం. మనస్సును ఊరికే యేమివ్యాపకాన్ని లేకుండా ఉంచడం కష్టంకాబట్టి నాకు వక్క ఆలోచన తోస్తున్నది" అన్నది. ఆలోచించగా విశాలతర్కం రామారావుకు నచ్చింది. ఇక్కడే వుందామనుకుంటున్న రామారావుకు విశాలమాటలు శ్రోత్రపేయాలుగా ఉన్నాయి. "తప్పక నీయిష్టప్రకారం చేస్తా"అన్నాడు.

"మీరు లాకాలేజీలో చేరండి. యం. యల్., యెప్రెంటిసుకలిసి అయిదేండ్లు అవుతుంది. ఇద్దరం గుంటూరులో ప్రాక్టీసుచేదాం. "

రామారావుకు విశాలఆలోచన మిక్కిలి సంతోషం కల్గించింది. సరేనన్నాడు. విశాల కార్యం సఫలమైందని సంతోషిస్తూ,

" తెల్లవారుజాము కావచ్చింది. ఇక మా అమ్మ లేస్తుంది" అంటూ లేచింది. రామారావు "ఇక అయిదేండ్లదాకా అడగను " అంటూ ఆమెను వక్కమారు కౌగిలించి పెదవులు కలిపాడు. విశాలకూడా కండ్లు మూసుకుని ఆనందం అనుభవించినట్లే కనబడ్డది.

మరుదినము విశాల మెడికల్ కాలేజిలో చేరింది. రామారావు లాకాలేజీ తెరిచింతరువాత అందులో చేరాడు. సుందరమ్మకు మాత్రం యెంతమాత్రం మనస్సుకు బాగాలేదు.

"వెఱ్ఱి అల్లుడు దొరికాడు: యెట్లా వప్పుకున్నాడో? నాకు మాత్రం యెంతమాత్రం నచ్చలేదు. వీళ్ల అయిదేళ్లు చదివి, ప్యాసై, ప్రాక్టీసుచేస్తూ; అప్పుడా సంసారం? అందాకా నేను బతుకుతానో, లేదో? మాకు నీళ్లుచల్లే గతి కనపడలేదు. సంగతులన్నీ చూస్తే యీసంసారం సానుకూలమౌతుందని తోచదు. నేనూ పెద్దదాన్నైనా. ఎప్పుడో, యేవేళో ? ఇవాళ విశాలతో చెప్పిచూస్తా. వినకపోయిందా నేను తప్పక పెంచుకుంటా" అని గొణుగుకుంటూ కుంపటి రాజేస్తుండగా అప్పుడే కాలేజీనుంచి వచ్చి చెప్పులు విప్పుతున్న విశాలకు ఆఖరుమాట చెవినపడ్డది.

" అమ్మా, యేమిటే పెంపుడంటున్నావు? "

సుందరమ్మ తలయెత్తి చూసింది. మొదట తన మనస్సు బైటపడ్డదని తట్టిందిగాని తరువాత కుండ పగలగొట్టినట్లు నిజం మాట్లాడాలని తోచి,

" అమ్మాయీ, నీకు తోచదు. ఒకరు చెబితే వినవు. ఇంకా యెన్నాళ్లు యీచదువు? మంచిపని కూడా 'అతి' అయితే దాన్నికూడా పిచ్చి అనే అం

టారు. నీవు నామాట విని చదువుకట్టిపెట్టు. ఇద్దరూ చక్కగా చదువుకున్నవాళ్లు. ఇక చదువు కట్టిపెట్టి సంసారంచెయ్యటం నామతం. "౬౦ యేండ్లు వచ్చింతరువాత చదువుకోక నోటమట్టిగొట్టుకోనా" అన్నట్టు ౪౦ యేండ్లు వచ్చింతర్వాత యింకా సంసారమెందుకు? నీవు గనక చదువు మానకపోతే నాయిష్టం వచ్చినట్టు నేచేస్తా."

"ఎందుకమ్మా అంతకోపమూ, తొందరానూ? నా డాక్టరు పరీక్ష, నీ అల్లుడి యం. యల్. పరీక్ష వక్కమారు అయిపోతాయి. ఇద్దరం పోయి గుంటూరులో ప్రాక్టీసు చేస్తాము. మీ అల్లుడు సరే అన్నారు. నీకేమే అమ్మా?"

"నా కేమా? అవును. మీ నాన్న మీ కడుపు ఫలిస్తుందని, మా కిన్నినీళ్లు చల్లుతారు అనేకదూ నీకు పెండ్లిచేసింది! విల్లువల్లనే ఆయన ఉద్దేశ్యం స్పష్టమౌతున్నది. ఆయన ఊపిరితో వుండగా మనుమల నెత్తకుండానే పోయారు. నాగతికూడా అంతే పట్టించదలచుకున్నావు నీవు. మాకు మొగపిల్లవాడు లేకపోయినా నీకడుపు ఫలించి దౌహిత్రుడు గతిఅవుతాడు గదా అనే ఆశ యీ నీచదువుతో అంతరించింది. నీ పుట్టినింటిని నిలబెట్టే బాధ్యత నీది."

"అయితే నన్ను యేంచెయ్యమంటే అది చేస్తాను."

"యేమో? యేంచేస్తావో? నాకున్నవి ముష్టి ౫౦౦౦ రూపాయలు. దానికి పెంపు డెవరిస్తారు?" విశాల కొంచెం ఆలోచించి,

"అయితే అమ్మా! నాకు చదువుకు నెలకు ౫౦ చొప్పున ౫ యేండ్లకు మూడువేలు అవుతాయి. "నందో రాజా భవిష్యతి" తర్వాత చూదాం, మిగిలిన ౨ వేలు నీకిచ్చేస్తాను. నీవు దత్తుచేసుకో. నాకుకూడా పుట్టిల్లని, తమ్ముడని ముచ్చట తీరుతుంది."

సుందరమ్మముఖం వికసించింది. "వీళ్లమీద ఆధారపడేకంటె యిది బాగా ఉన్నట్టు తోచింది. వీళ్లకి పిల్లలు పుట్టే మరీ మంచిది. రెండు కుటుంబాలు నిలుస్తాయి. విశాల పింతండ్రిదగ్గిర పిల్లవాడుకూడా వున్నాడు. ఆస్తే కలవాళ్లుకారుకాబట్టి గంతేస్తాయిస్తారు. కాబట్టి గట్టిచేసుకుంటే మంచిది. ఒకవేళ విశాలహృదయం మారుతుందేమో?" రామారావును పిలిచి ఆరోజునే మరిదికి ఉత్తరం రాయించింది. వాళ్లు సరేనన్నారు. ఒకమాసంరోజుల్లో అంతా సంపూర్తి అయింది. విశాలదగ్గిరవి ౨౦౦౦, సుందరమ్మదగ్గిరవాట్లో ౩౦౦౦, మొత్తం ౧౦,౦౦౦ లు పిల్లవాడిపేర బ్యాంకులో వాడిమైనార్టీ వెళ్లింతర్వాత వాడికిచ్చేటట్టువేశారు. ముసలమ్మ తన స్వంతానికి ౬౦౦౦ అట్టిపెట్టుకుంది. పిల్లవాడికి పదోయేడు. మంచి రూపసికూడాను. బుద్ధిమంతుడు. వాడ్నికూడా మైలాపూరులో స్కూలులో వేశారు. వాడికి విఠల్ అని నూతనమైన పేరుంచారు. అంతా అనుకూలంగానే వెళ్లిపోయింది. రామారావుకు ఈ సంగతంతా చూడగా భార్యమీద ఆదరం హెచ్చింది. ఆమె సాక్షాత్తు దేవతగా కనపడుతున్నది.

దత్తతైంతర్వాత విశాలప్రోత్సాహంచేత యీ కుటుంబం వెనకటియిల్లు వదిలి యింకొక చిన్నయింట్లో ప్రవేశించారు. విశాలలోకూడా అనేకమార్పులు కలిగాయి. సబ్బుబిళ్లలు, సెంట్లు మానేసింది. రిక్షామానేసి ట్రాంమీద వెళ్లడం మొదలుపెట్టింది. మొత్తంమీద జీవనంలో నిరాడంబరత్వం వచ్చింది. కొన్నాళ్లకు రామారావు సంగతంతా గమనించి, ఒకరోజున

"విశాలా! మాట! ని న్నొకటి అడుగుతాను. కోపం రాదుకద!"

"మీమీదనే కోపంవస్తే యిక నాబ్రతు కెందుకు?"

"నీలో మార్పేదో కనపడుతున్నదే! కారణం చెప్పు విశాలా?"

"మానాన్న హయాంలో యిష్టమొచ్చినట్టు ప్రవర్తించా. ఇప్పు డట్లా వుండటానికి వీలున్నదా? చెప్పండి."

"విశాలా, నీవు నిర్దయురాలవు! నీకు సౌఖ్యం కూర్పలేని నా భాగ్య మెందుకు?"

"నా అభిప్రాయం మీకు తెలిసే మళ్లీ యిట్లా అంటున్నారు."

"విశాలా, మన ఉభయులలో యీ భేదం పెట్టుకోడం నాకు మిక్కిలి మనస్తాపం కలగజేస్తున్నది."

"పూర్వకాలంలోకంటె పరిస్థితులు మారలేదండి మరి? స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం అనేదానికి అర్థంలేదు కాకపోతే."

"అయితే నాధనం నీవు ముట్టవన్నమాట."

"మీకు కోపం యేమాత్రమొచ్చినా ప్రతివిషయంలోనూ మీకు లోబడ్డాననే తలచండి." విశాల యీమాట అనేటప్పటికి రామారావు పెదవి కొరుక్కున్నాడు. విశాలపైన మరింత గౌరవం హెచ్చింది.

"అదిగాదు, విశాలా, నీకు అయ్యే అన్ని ఖర్చులు నన్ను పెట్టనియ్యడం నాకు సంతోషం కలగజేస్తుంది. తర్వాత నీయిష్టం."

"ఏదోమాటన్నానుకాని అవసరమైతే మిమ్మల్ని అడక్కతప్పుతుందా యేమిటి?"

"అంతేచాలు, సంతోషం. అవకాశమిచ్చావు."

"నావి ౫౦, అమ్మ ౨౫ యిస్తానన్నది. ౭౫ లో సంసారం గడవాలి."

"అయితే, విశాలా, నాకు రెండువరాలివ్వాలె."

విశాలకు నవ్వొచ్చింది. "మీరు కోరడం, నేను కాదనడమూనా" అన్నది. "సంసారంలో నావి ౫౦ రూపాయలు చందావేసుకో. నేనుమాత్రం అప్పనంగా తినడం న్యాయమా? మరోటేమిటంటే! గుంటూరులో యిల్లు మీనాన్నదేకాబట్టి దాని అద్దె నీవు చదువుకు వినియోగించుకో. ఈ రెండూ నీవు కాదనద్దు."

విశాల మౌనంతో అంగీకరించింది. అప్పటినుంచి రామారావు గుంటూరులోని యింటిఅద్దె విశాలపేర బ్యాంకులో వెయ్యటం మొదలెట్టాడు. తన యావదాస్తికి గుమాస్తాల నేర్పరచి ఆదాయం తనకు పంపేటట్టు ఏర్పాటుచేశాడు. విఠల్ కూడా మంచి అనువర్తనగా ఉన్నాడు. తెలివితేటలుగా చదువుతునే ఉన్నాడని కనుక్కుంటే తెలిశింది. సుందరమ్మకు కూడా పిల్లాడంటే ప్రేమగానే ఉంది. వాడికి మంచి శ్రద్ధ అంతా విశాలే చూస్తూండేది. సుందరమ్మకు కూతురికి బుద్ధివచ్చి కడుపు ఫలించలేదనే కించతప్ప యితరవిచారం లేకుండావున్నది.

ఇట్లా కొన్నినెలలు గడిచింది. విశాల మెడికల్ కాలేజీలో చదువుతున్న ప్రాక్టికల్ క్లాసులకు జనరలాస్పత్రికి వెళ్లేది. ఒకనాడు జనరలాస్పత్రికి వెళ్ళినప్పుడు, ఒక బ్రాహ్మణవితంతువు వారందినాలకిందట ప్రసవంకావడానికి వచ్చినట్టు, ఆమె ఆదినం చనిపోయినట్టు, ఆమెకు షుమారు ౨ యేండ్ల కూతురున్నట్టు, ఆపిల్లను 'మా పిల్ల'ని యెవ్వరు అడగడానికి రానట్టు, ఆపిల్ల మిక్కిలిగా యేడుస్తూవున్నట్టు విశాలకు తెలిసింది. ఎంతైనా ఆడప్రాణం కాబట్టి విశాలకు జాలిపుట్టి సూపరింటెండెంటువద్దకు వెళ్ళి ఆపిల్లను తన కియ్యమని అడిగింది. ఆయన సరే అన్నాడు విశాలఆదరణచూచి ఆపిల్ల విశాలను కౌగలించుకొని వదలనేలేదు. విశాలకు కూడా ఆపిల్లవాలకం, బంగారుచాయ, ముద్దులమూట గట్టే ముక్కు, విశాలమైన కండ్లు, గుండ్రని మొగము, మలిచినట్టున్న సర్వావయవాలు చూసినప్పుడు ఒకవిధమైన అనిర్వచనీయమైన ప్రేమ ఉదయించింది. పైపెచ్చు ఆపిల్లస్థితి ఆమెప్రేమకు దోహదమైంది. ౧౫డిసెంబరు ౧౯౫౯ తేది సాయంకాలము ఆ పిల్లను తీసుకుని వస్తూ దోవలో షాపులో రెండురకాలు సిల్కు రెండుపరికిణీలు, ౨ చొక్కాలకు కొని యింటికివచ్చింది. రామారావు యింట్లో లేడు. సుందరమ్మ "ఈ పిల్ల యెవరు" అని అడిగింది మొగం చిట్లిస్తూ. అది సాయంకాల మవుటచేత, గుళ్లోకి వెళ్లేవేళవుటచేత, "ఒక బీదబ్రాహ్మణపిల్లలే అమ్మా!" అని విశాల అన్నప్పుడు సుందరమ్మ యిక లో తుకుగాక తనదోవన తాను పోయింది. విశాల వెంటనే తన చేతిమిషన్‌మీద వక పరికిణీ, వకచొక్కా కుట్టి ఆపిల్లకి నీళ్లుపోసి వాటిని తొడిగింది. కాస్తసేపటికల్లా రామారావు వచ్చాడు. గదిలోకి వెళ్లి చొక్కాలు విప్పతూవుండగానే విశాలవెళ్లి,

"ఇవ్వాళ నేనొకపనిచేశాను. మీరు క్షమించాలె నన్ను!" అన్నది.

"నీ వెన్నటికీ తప్పుపనిచెయ్యవని నాకు నమ్మకమే. కాబట్టి అడక్కముందే క్షమించాను. చెప్పు. యేమిటో? "

జరిగినసంగతి చెప్పి దొడ్లోవున్న పిల్లని తెచ్చిచూపింది. రామారావుకు కూడా ప్రథమదర్శనంతోనే ప్రేమ అంకురించింది. ఆయనకూడా యెత్తుకున్నాడు. కాస్తసేపటికి విఠల్ వచ్చాడు బళ్లోనుంచి.

"అక్కా! యీఅమ్మాయి యెవరు?" అన్నాడు.

"నీతో ఆడుకోటాని కెవ్వరూ లేరని పిలిపించాను తమ్ముడూ" వాడికిపట్టరాని సంతోషం కలిగింది. అప్పటినుంచి వాళ్లిద్దరికి జీవికాజీవి. కొంతసేపటికి సుందరమ్మ వచ్చింది. అంతావిన్నది. అయిష్టంగావున్నా బ్రాహ్మణపిల్లేకదా అని మనస్సు కుదుర్చుకున్నది. సనాతనాచారానికి సూత్రం లేదుకామా ?

"అక్కా! యీఅమ్మాయి యెవ్వరు?"

ఈ పిల్ల వచ్చినప్పటినుంచి యింటికి వకవిధమైన కొత్తకళ వచ్చింది. విశాలారామారావులకుమధ్య యీపిల్ల ప్రేమస్థానంఅయింది. ఒకరిపై నొకరికి గల ప్రేమ పవిత్రతరం కావటం మొదలుపెట్టింది. ఇద్దరికి కూడా యీపిల్లంటె పంచప్రాణాలు. దానికి "ఇందుముఖి" అని పేరెట్టుకున్నారు. "ఇందూ" అని పిలిచినప్పుడు ఆపిల్ల పలుకుతూంటే వచ్చే మధురస్వనము యిద్దరిమనస్సులను ఊచేసేది. విఠల్ పక్కనవుంటేనేగాని ఇందు అన్నం తినేదికాదు. ముసలమ్మకు యిదికూడా భగవద్విలాసమేనని క్రమక్రమంగా ఔదాసీన్యం పోయింది. విశాలాయిందు లోకగదిలోను, రామారావువిఠ్ఠలు లోకగదిలోను పరుండేవాళ్లు, విశాలారామారావులు చేసుకున్న బాసకు బద్ధులై, యిందు యిద్దరినికట్టేశే శృంఖలకాగా విద్యాభ్యాసంచేస్తున్నారు. ఇద్దరుపిల్ల లుండటంచేత వాళ్లకు సూట్లని, గౌనులని, ఆటవస్తువులని, పండగబహుమానాలని ఖర్చు కొంచెము హెచ్చింది. సంగతులు కనిపెట్టి రామారావు అత్తవారు బరువు అనుకోకుండా చూస్తుండేవాడు. విశాల తనభర్తకు ఖర్చుతగులుతున్నట్లు తెలిసికూడా తాను కాదంటే ఆయన కేమికోపం వస్తుందో అని ఊరుకునేది.

సామాన్యంగా మెడికల్ కాలేజీలోని ఆడవిద్యార్థులు శీలం చెడకుండా బయటకురావటం అరుదు.

విశాల అట్లాగాక నిర్దుష్టంగా బయటికివచ్చింది. ఇద్దరికి. చదువు అయింది. విశాల ఫస్టున ప్యాసైంది. ఒక మెడల్ కూడా వచ్చింది. రామారావుకూడా యేజ్ రో లైనాడు. విఠల్ స్కూలు ఫైనల్ అయినాడు. అనుకున్నదంతా అనుకున్నట్టయింది. విశాల అద్దెబాపతు కూడిన ౨౦౦౦ పెట్టి ఆస్పత్రిసామానులు కొనటం మొదలుపెట్టింది. రామారావు గుంటూరుయింటికి కొన్నిమార్పులు చేయించటానికి వెళ్లాడు. ఇల్లు తయారైంది. ఉత్తరం రాశాడు. సంసారం కదల్చుకుని ౧౬-౪-౩౩ తేదీన గుంటూరులో యింట్లో ప్రవేశించారు. రెండుగేట్లలో ఒకదానిమీద "కే. విశాలాక్షమ్మ, యం. బి. బి. యస్. ఫిజిషన్ అండ్ సర్జన్" అనిన్ని, రెండవదానిమీద "కె. రామారావు, బి. ఏ., యం. ఎల్. అడ్వొకేటు" అనిన్ని బల్లలు కట్టారు. ఏనాడు యిద్దరు ప్రాక్టీసు మొదలెట్టారో కాని, రెండుగేట్లవద్ద బండ్లు, మోటార్లు అవిచ్ఛిన్నంగా యెప్పుడు ఆగుతూండేవి. ఒక్క యేడాదిలో విశాల బ్యాంకులెక్క ౧౦,౦౦౦ దాకా పెరిగింది. రామారావుకూడా జూనియర్లలో లీడరు అనిపించుకుంటున్నాడు. విఠల్ కూడా యింటర్మీడియేటు ప్యాసై బి. ఏ. లో చేరాడు. ఇందు ౧౫ యేండ్ల చిన్నదై మిసమిసలాడుతున్న యౌవనంతో వున్నది. ఇందూ విఠలుల పరస్పర ప్రేమానుబంధము పెరుగుతూ పెనేసుకుపోతున్నది. విశాలా రామారావులకు తీరుబడిలేదు. ఇద్దరికి పని యెక్కువైంది. స్వవిషయమే మరచారు. ఏకాస్త విరామమోఉంటే ఇందుతో గడిపేవారు. ౨౪-౧౦-౩౫ వరకు యిట్లాగడిచిపోయింది. ఒక్క సుందరమ్మమాత్రం యెప్పుడన్నా "యెప్పుడు వీళ్లిక సంసారం చెయ్యడం." అనుకుంటూ పెదిమలు చప్పరిస్తూండేది. ఇందూవిఠలులుమాత్రం "ఎప్పుడా" అనుకుంటున్నట్టు కనపడేవాళ్లు.

౨౪-౧౦-౩౫ తేదిన రామారావు కోర్టునుంచివచ్చి పడకేశాడు. విశాల యింటికి వచ్చేటప్పటికి ఇందు వాకిట్లోనే "బాబాయికి జ్వరంవచ్చింది "అనిచెప్పింది. వెంటనే విశాల కలవరపడుతున్న మనస్సుతో రామారావుగదిలోకి పోయింది. అప్పటికి అప్పుడే జ్వరము తీవ్రంగా హెచ్చుగానే ఉంది. రామారావు కళ్లుమూసుకు నిద్రపోతున్నాడు. విశాల వళ్లుపట్టుకు చూచింది. పేలిపోతున్నది. విశాల థర్మామెటెరు తీస్తుంటగా రామారావుకు మెళుకువ వచ్చింది. "వచ్చావు విశాలా! ఇక యెట్లాగయినా ఫరవాలేదు." అన్నాడు. "ఇదేమిటి యిట్లా అంటున్నారు?" అనుకుంటూ విశాల టెంపరేచరు చూచింది. ౧౦౪.౭ డిగ్రీలుంది. ఆమెకు కాళ్లాడలేదు. రామారావు దాహంకావాలన్నాడు. ఇచ్చింది. వెంటనే కారు వేసుకెళ్లి పావుగంటలో జిల్లాసర్జనును తీసుకొచ్చింది. ఇద్దరు పరీక్షచేశారు. ఒక యింజక్షను యిచ్చారు రామారావుకు కొంచెము నిద్ర పట్టినట్లైంది. డాక్టరు వెళ్లాడు. విశాల విస్తరి యెంగిలిచేసి మళ్లీవచ్చి మంచంప్రక్కనే కూర్చుంది. ఇందూ విఠలులు చాలాదాకా మేలుకొని చెరోచోటాపడి నిద్రపోయినారు. ముసలమ్మ దేవుణ్ణిప్రార్థిస్తూ సావిట్లో కూర్చున్నది. అప్పుడప్పుడు ఆమెకు బ్యాంకులో విశాల సంతానానికిచ్చిన రూపాయలుమాత్రం జ్ఞాపకమొస్తున్నాయి. రాత్రి గడిచింది. మూడుదినాలైనా జ్వరం నార్మలుకు రాలేదు. నాల్గోరోజున మళ్లీ పరీక్షచేసి "న్యూమోనియా" అని నిర్ధారణచేశారు. విశాలకు గుండెలలో రాయిపడ్డది. అనేకకేసులు యిటువంటివి చేసింది కాని స్వవిషయంలో మనస్థైర్యముండటం అరుదు. దైవానుగ్రహం బాగావుంటే తప్ప తనగతి యేముంది! పరిపరివిధాల బుద్ధి చలించింది. ౧౦ రోజున జీవిస్తాడో, లేదో అనే అధైర్యంతోచింది. ఆరోజు అమావాస్య. నాటువైద్యులొచ్చి రెండుదినాలు గడిస్తే పర్వాలేదన్నారు. ఆరాత్రి విశాల తెల్లవార్లు మంచందగ్గరనే కూర్చుని కోగికి పరిచర్య చేస్తున్నది. రామారావు యేమేమిటో తనలోతాను గొణుగుకుంటున్నాడు. ౪ గంటలైంది. విశాలకు కొంచెం కునుకుపట్టింది. నిద్రలో తన తండ్రి కనపడి తనపైన గ్రుడ్లురిమి "ఎంత బుద్ధిలేకుండా ప్రవర్తించావు విశాలా!!" అంటూవున్నట్లు కలగని ఉలికిపడి లేచింది. దేవుడు జ్ఞాపకంవచ్చాడు. తాను ఆర్థికస్వాతంత్ర్యమని రెండు

కుటుంబాలకు చేసిన అపకృతి మనస్సుకు తట్టింది. అందులో ఋషివంటి రామారావుకు జరిగిన అపకారము గోచరించింది. దుఃఖ మాపుకున్నా ఆగడంలేదు. కారిన నీళ్లకు అంతులేదు. మధ్యమధ్య రామారావు లేచినప్పుడల్లా కండ్లుతుడుచుకుంటూ కావలసిన పరిచర్య చేస్తూ

"దుఃఖ మాపుకున్నా ఆగడంలేదు. కారిననీళ్లకు అంతులేదు."

వచ్చింది. తనను దూషించుకుంది. వైధవ్యం తల్చుకుంటే గుండెబద్దలవుతున్నది. ఆడదానికి యెన్నిఉంటే యేమి? భర్తలేకపోతే భగవంతుని ఉద్దేశ్యమునకు వ్యతిరేకంగా నడిచినట్లేనని నిశ్చయించుకుంది. తనకున్న ఆస్తి యెందుకు? చదువెందుకు? తన ఆర్థికస్వాతంత్ర్యేచ్ఛతనను ముంచిందని అనుకుంది. రామారావులేని జీవితము తెరచాపతెగిన పడవ! జీవితములో యిక ఆదర్శమేముంది? జన్మ వ్యర్థము! వ్యర్థము! వ్యర్థము!

తెల్లవారింది. రామారావుకు కొంచెము నిద్ర పట్టినట్లున్నది. అందరు కాల్యకృత్యాలు తీర్చుకున్నారు. విశాల మళ్లీ మంచంపక్కకు చేరింది. సుందరమ్మ వేణ్ణీళ్లుకాయటం మొదలైన పనుల్లో ఉంది. ఇందూవిశలులు బిక్కమొగాలతో గుసగుసలాడుకుంటున్నారు. జిల్లాసర్జనువచ్చి ప్రమాదావస్థ తప్పలేదని చెప్పాడు. విశాలకు అంత తెలివి యేమైందో! ఒకవిధమైన మాంద్యము పూనింది! నాటువైద్యుడొచ్చి నాడి చూశాడు. ఇంకా ధాతువు యథాస్థితికి రాలేదన్నాడు. సుందరమ్మవచ్చి తొంగిచూచి "అమ్మాయీ, యెట్లా వున్నది?" అని మెల్లిగా అడిగినప్పుడు విశాలకు ఆమెమొగం చూడటానికి సిగ్గెయ్యటమేగాక, ఆమెతో యేం సమాధానం చెప్పలేక కన్నీళ్లుకారుస్తూ మొగం రెండు అరిచేతులతో కప్పుకుంది. సుందరమ్మ మొగం చూస్తే కూతురితో "ఎందుకు దుఃఖిస్తావు. స్వయం కృతాపరాధము"న్నట్టుంది. విశాల యెడల సానుభూతి చూపడానికి లోకాని కేంబట్టింది? పైగా లోకం యిష్టమెచ్చినట్లు అనుకుంటుంది. తాను దానిని ఆపగలదా? తాను లోకంలో ఉన్న ఆచారవ్యవహారాలకు లెక్క చేయనప్పుడు లోకం తనకు సానుభూతి చూపలేదని అనుకోడం తప్పు. తనకు ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యమనే అభిప్రాయంచేత వక్కరోగికైనా ఉచితంగా చికిత్సచేసిందా? తెలివిగల దనిపించుకున్నదిగాని దానదయాపరురా లనిపించుకోలేదే? బ్యాంకిపుస్తకం నిండింది. కాని ద్రవ్యము ఆమె కిప్పుడు ఎంతమాత్రం జ్ఞాపకానికి రావటంలేదు. ఎంతద్రవ్యమైనా రామారావు నష్టాన్ని భర్తీచేయగలదా? సంఘాన్ని ఉల్లంఘించటాకి ఇద్దరే సమర్థులు. మొదటివాడు స్థితప్రజ్ఞుడు. రెండోవాడు పిచ్చివాడు. విశాల యీ రెండురకాలలోది కాదు. ఇట్టిస్థితిలో సంఘము ఆమెను "విధవ" అన్నప్పుడు సంఘాన్ని లెక్కచెయ్యకుండా ఉండగలదా? అట్టిమనస్థైర్యంలేదు. పోనీ, మళ్లీ యెవరికైనా ప్రేమిద్దామా

అంతే రామారావుకు మనస్సు సంపూర్ణంగా అర్పించింది. మరియొకవ్యక్తికి అక్కడ చోటులేదు. కాబట్టి ఆ విధానం అసంభవం. ఇక ఆమెగతియేమిటి? సంగతులన్ని తల్చుకున్నకొద్దీ ఆమెగుండెలు పగిలిపోతున్నయి. రామారావుస్థితిచూస్తే నిమిషనిమిషానికి అధోగతిగానే ఉందిగాన్ని యెట్టిధైర్యాని యివ్వటంలేదు. మహాసముద్రంలో తుపాను కొట్టుకునే పడవల్లే ఆమె మనస్సుకొట్టుకుంటున్నది. మాటిమాటికి విఠ్ఠలు, ఇందు, సుందరమ్మకూడా గదివాకిటిదగ్గిరికి వస్తూండడం విశాలమొగం చూచి వెళ్లిపోతూ ఉండడం. వాళ్లనుచూసేటప్పటికి విశాలకూ దుఃఖం యెక్కువకావటం.

ఇట్లాఉండగా రామారావు అకస్మాత్తుగా కళ్లుమూసుకునే "మామగారూ! నాతప్పు క్షమించండి. విశాలపైన కోపపడకండి. పూర్తిగా ఆమెతప్పు కాదు. చూడు విశాలా! మామగారు తనఉద్దేశం నెరవేర్చలేదని మనను కోప్పడుతున్నారు." అంటూ కేకవేశాడు. విశాల ఉలికిపడిలేచింది. రామారావుదగ్గిరికి వంగి మొగం తుడిచి "పరుండండి" అని కొంచెము ఆహారం యిద్దామని చంచాతో పాలుతీసుకుని నోట్లో పోసేటప్పటికి తెరిచివున్న నోట్లోనుంచి చిలవలకుండా కారిపోయాయి. ఇదేమిటా అని ముక్కుదగ్గిర వేలుపెట్టింది. శ్వాసలేదు. గుండెలదగ్గిర చెయ్యి పెట్టింది. వెంటనే గది వదిలి తన గదిలోకి పోయి తలుపు బిగించుకుంది.

రెండునెలలకు విచారించగా యిందూవిఠ్ఠలులకు వివాహమైనట్లున్నూ, సుందరమ్మ కాశీవెళ్లినట్లున్నూ, విశాలతనయింటిని స్త్రీశిశువైద్యశాలగా మార్చి తనద్రవ్యమంతా దానికిచ్చివేసి తానందు జీవితాంతమువరకు సేవచేయ నిశ్చయించినట్లున్నూ తెలిసింది. స్త్రీలు ప్రాచీనసంప్రదాయములను విడవకుండా విద్యను అభ్యసించాలని, ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యము మొదలగు ఆధునికాభిప్రాయాలన్నీ పొరబాటని, సంతాననిరోధము మొదలైన సూత్రాలు అస్వాభావికాలేగాక మానవపతనానికి కారణములని అప్పుడప్పుడు ఉపన్యాసాలిస్తున్నట్లు కూడా వినవచ్చింది.